

הרב יהודה הלוי עמיחי

הפרשה עתידית

א. הפרשה מהתלוש על המחובר

המשנה (תרומו פ"א מ"ה) אומרת:

אין תורמין... ולא מן התלוש על המחובר, ולא מן המחובר על התלוש... ואם תרמו אין תרמתן תרומה.

רש"י (קידושין סב ע"א)¹ כתב שמהות האיסור נלמד מהפסוק "ראשית דגנך", למדנו שהפרשה צריכה להיות מפירות גמורים שנאספו בכרי. הפרשה מפירות מחוברים או על פירות מחוברים איננה חלה, והפירות נשארו טבל. תוספות למד דין זה מהפסוק (במדבר יח, כו) "והרמתם ממנו", שאין מרימים אלא מהתלוש. הפסוק מלמדנו שאפילו בדיעבד אין הפרשה מהתלוש על המחובר. הפני יהושע (קידושין סב ע"א) הסביר שדעת רש"י היא כתוספות, שהכל נלמד מהפסוק "ממנו", אלא שרש"י הבין שהדין של אפילו בדיעבד אין תרומתו תרומה, נלמד רק לאחר שאנו יודעים את הדרשה "דגנך", דבר שנאסף, וממילא "ממנו" מיותר ללמדנו שאפילו בדיעבד אין התרומה חלה.

ב. דבר שלא בא לעולם

הגמרא (קידושין סב ע"א) אומרת:

בעא מיניה רב אסי מר' יוחנן: אמר פירות ערוגה זו תלושים יהיו

1. גם המאירי למד שאיסור מחובר נלמד מהפסוק "דגנך".

תרומה על פירות ערוגה זו מחוברים, פירות ערוגה זו מחוברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושים לכשיתלשו ונתלשו, מהו? א"ל: כל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי.

רש"י הסביר ששאלת רב אסי הייתה האם מכיוון שהוא מפריש קודם תלישה הרי זה כדבר שלא בא לעולם, ורבי יוחנן ענה לו שזה נחשב להיות דבר שבא לעולם, שהרי בידו כעת לתלוש ואין זה אלא מחוסר מעשה, ואין להחשיבו כדבר שלא בא לעולם.

ג. שליש בשולו

הגמרא (קידושין סב ע"ב) ממשיכה ומביאה ראייה לדעת רבי יוחנן שאפשר להפריש באמירה לכשיתלש, ואומרת:

תניא כותיה דרבי יוחנן: אין תורמין מן התלוש על המחובר, ואם תרם - אין תרומתו תרומה, כיצד? אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברת, פירות ערוגה זו מחוברת יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין - לא אמר כלום, אבל אמר לכשיתלשו ונתלשו - דבריו קיימין; יתר על כן א"ר אליעזר בן יעקב: אפילו אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברת, פירות ערוגה זו מחוברת יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין לכשיביאו שליש ויתלשו, והביאו שליש ונתלשו - דבריו קיימין.

הברייתא מביאה מחלוקת בין ת"ק הסובר שאמירה זו יכולה להעשות רק לאחר שהביאו הפירות שליש, ואילו רבי אליעזר בן יעקב אומר שאפשר להפריש אפילו לפני שליש, מכיוון שלדעת ת"ק אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אבל כשהביא שליש בידו לקטוף וחייב במעשרות, על כן חלה ההפרשה, שהרי אין זה מקנה דבר שלא בא לעולם. ראב"י סובר שאדם מקנה אפילו דבר שלא בא לעולם ועל כן אפשר לומר את הנוסח לכשיתלשו אפילו לפני הבאת שליש.

להלכה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ועל כן צריך שבפירות יהיה שליש בשעת האמירה ולכשיתלשו.

דין זה נפסק ברמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ט):

אין תורמין מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר, כיצד היו לו פירות תלושין ואמר פירות אלו יהיו תרומה על פירות

אלו המחברים אפילו (אמר) לכשיתלשו, או שהיו לו שתי ערוגות ואמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחברים, או שאמר פירות ערוגה זו מחברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין לא אמר כלום, אבל אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו לכשיתלשו ונתלשו הואיל ובידו לתלושן אינו מחוסר מעשה ולכשיתלשו שניהם דבריו קיימין, והוא שיביאו שתיהן שליש בעת שאמר. דברי הרמב"ם הובאו גם בשו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' נה).

ד. עומדת להקצר או הביאה שליש

הרשב"א (קידושין סב ע"ב ד"ה תניא) הסביר את הגמרא ואמר: מסתברא דרבי יוחנן בעומדת ליקצר או שהביאה שליש דוקא קאמר דבידו הוא לקצור ולעשותה תרומה עכשיו, שאם לא הביאה שליש היאך הוא בידו שמא קודם שתגיע לעונתה תאבד, ומרישא דברייתא הוא דמסייעין ליה לרבי יוחנן דמיירי בשהביאה שליש, והא דמייתי יתר על כן אמר ראב"י משום שקלא וטריא דשקלי וטרו בה רבה ורב יוסף הוא דמייתי לה, ור"י לית ליה דראב"י, דראב"י אית ליה אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ור"י לית ליה, דהכא משום דהוי כדבר שבא לעולם הואיל ובידו הוא קאמר. הרשב"א העמיד את רבי יוחנן בשתי מציאויות "בעומדת ליקצר או שהביאה שליש דוקא קאמר", משמע שבהביאה שליש איננה עומדת ליקצר מיד אלא אפילו שתקצר בעוד זמן, בכל אופן עצם זה שהביאה שליש ובידו כעת להתחייב אין כאן משום שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

המאירי הסביר את הדברים, וכתב (קידושין סא ע"א):

...ומכל מקום אם לא כיון לתרומה זו מעכשיו אלא לכשיתלש, כגון שאמר פירות ערוגה זו התלושים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו המחברים לכשיתלשו או פירות ערוגה זו המחברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו התלושין לכשיתלשו, הואיל ודעתו על שעת חיוב וכן שבידו להביא שעת החיוב שהרי בידו לתלשם עכשיו דבריו קיימין מכל מקום דוקא בשהביאו המחברים שליש בשעת אמירתו, שאין

דין דבר שלא בא לעולם אמור אלא בדבר שאין יכול להקנותו עכשיו, אבל דבר שיכול להקנותו עכשיו אף על פי שהוא מקנהו לשעה שאינה בעולם אינו קרוי דבר שלא בא לעולם, וכמו שאמרו (בחמישי של כתובות, נט ע"א) שדה זו שאני מוכר לכשאקחנה תקדוש – קדשה, הואיל ובידו להקדישה עכשו, ואע"פ שהוא מקדישה לשעה שאינה בעולם שהרי אמר לכשאקחנה.

המאירי הסביר שלאחר שהביאה שליש יכול כבר להקדישה לכשיתלשו בשעה מאוחרת שעדיין איננה בעולם, וברור שדבריו כדעת הרשב"א שאיננה עומדת כעת לקצירה אלא בעוד זמן מרובה, ובכל אופן מועילה ההפרשה. והסביר שדין זה הוא על פי הגמ' (כתובות נט ע"א) שכל דבר שבידו לעשות כעת, הדבר חל אפילו לאחר זמן, כגון האומר לחברו בשעה שהוא מוכר לו שדהו לכשאקחנה ממך תוקדש, הרי זה קדוש כיוון שיכול כעת להקדישה.

למדנו שהרשב"א והמאירי מסבירים שדברי רבי יוחנן אפשר להסבירם או בפירות שעומדים להקצר מיד או שהביאו שליש ויקצרו בעוד זמן בעתיד לאחר שעוד יגדלו.

עדיין יש להסביר שאפילו אם ההפרשה כעת איננה דבר שלא בא לעולם מכיוון שבידו להפריש כעת. אך עדיין יקשה על הכמות שתגדל בפירות, כיצד מועילה ההפרשה?

ה. שעת חלות שם קודש על הפירות

דבריו של רבי יוחנן, שאם ברשות אדם פירות מחוברים ורוצה להפריש על פירות תלושים, צריך הוא לומר: 'פירות ערוגה זו שהם בשליש גידולם לכשיתלשו יהיו תרומה על פירות שתלושים כעת', מעלה את השאלה מתי חל על הפירות שם תרומה, האם משעת האמירה או משעה שיתלשו?

התוספתא (תרימות פ"ב ה"ז) מביאה את דברי הגמ' אך מוסיפה עליה:

כיצד אין תורמין מן התלוש על המחובר? אמר פירות תלושין אלו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברים אלו או פירות מחוברים אלו עשויין תרומה ומעשרות על פירות תלושין לא אמר כלום. אבל אמר פירות תלושין אלו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברים אלו לכשיתלשו, הרי זה אוכל מהן עראי ועושה אותן

תרומה ומעשרות על מקום אחר, עד שיתלשו, נתלשו דבריו קיימין.

התוספתא הוסיפה שכל זמן שהפירות לא נתלשו אין להם שם תרומה והם טבל גמור לעשות אותם תרו"מ על מקום אחר ואוכל מהן ארעי שאין בהם כל קדושת תרומה אלא משעת התלישה לקיטה.

למדנו מדברי התוספתא שאין חלות שם תרומה על הפירות אלא משעה שנתלשו ולא משעה שאמר שיהיו תרומה לכשיתלשו.

אלא שכנגד הבנה זו אנו מוצאים לכאורה את שיטת רש"י (קידושין סב ע"א) שהסביר את שאלת רב אסי מרבי יוחנן מה הדין כשאמר לכשיתלשו ונתלשו? ועל כך כתב:

ונתלשו מהו - שתהא תרומה למפרע מי הוי כמקדיש דבר שלא בא לעולם או לא.

נראה לכאורה שרש"י סובר שאמנם התרומה חלה למפרע משעה שקבע שתהא תרומה לכשיתלש.

אלא שיש לפרש את דברי רש"י כך: שרק לגבי דבר שלא בא לעולם נתעוררה השאלה האם בשעת האמירה היה בעולם והדברים חלים או שלא היה בעולם ולכן אין האמירה חלה.

רבי יוחנן ענה על כך שמכיוון שבידו להפריש כעת ולאחר שהביא שלישי הרי זה נחשב כבא לעולם ולכן אין כאן הפרשה שלא באה לעולם, אבל כל זה לעניין ההפרשה עצמה שתהא נחשבת להיות "בא לעולם", אבל ברור שחלות שם תרומה היא רק על הפרי שיתלש ולא על הפרי לפי גודלו בשעת האמירה. אחרת יהיה בפנינו פרי שחלקו תרומה וחלקו חולין. וכן כתב הרש"ש (קידושין סב ע"א ד"ה רש"י) שאין שם תרומה חלה משעת אמירה, אלא לעניין שלא תחשב כדבר שלא בא לעולם מכיוון שלמפרע כבר חלה ההפרשה, אבל שם תרומה על הפרי חל רק משעת הלקיטה.

בכך מתואמים דברי רש"י והתוספתא שבשלב שבין האמירה לתלישה אין על הפרי שם תרומה אלא טבל גמור, ובשעת הלקיטה יחול עליו שם תרומה, ולפי גודלו בשעה שיתלש תהא כמות התרומה.²

2. גם בהר צבי (זרעים ח"א סי' עד, עה) הסביר בדעת רש"י שחלות שם תרומה היא רק משילקט ולא משעת האמירה. ועיי"ש שהביא מספר יריעות שלמה הסבר אחר בדברי רש"י

לפי הסבר זה חלות התרומה היא רק בשעת התלישה ועל כן אין להחשיב את השעה הקובעת כשעת האמירה (כשהביאה שלישי) אלא בשעת הלקיטה, שאז חל החיוב, ולכן השאלה לגבי החלק שגדל איננו קשה מכיוון שחלות ההפרשה היא בשעת הלקיטה, והאמירה קודם היא רק הגדירה שאין כעת דבר שלא בא לעולם, אבל התרומה חלה כשלקטו ואז כבר הכל גדל.

1. נוסחאות להפרשה מראש

על פי דברי הראשונים הללו כתב הרב קוק במשפט כהן³ (ס' קמט):
 שלו' רב. בתשובה ע"ד הדין הפשוט לעשר מהתלוש על המחובר לכשיתלוש, שאין עליו חולק. לא אדע באיזה אופן יכול שום צורבא מרבנן לערער על זה. ופשוט הוא, שצריך שהדברים יהיו מפורשים כסידור של הפרשת תרומ"ע כדן, דהיינו בקביעות מקום על המחובר למעשר הראשון ולמעשר השני, או העני, הכל לפי השנים, ושהפירות התלושין, שבהם יקבעו התרומה ותרומ"ע, יהיו בלתי מופסדים וראויים יהיו לאכילת אדם בשעת חלות הקדושה של ההפרשה, דהיינו בעת התלישה, ויפרש ג"כ בשנת מעשר שני שיחול אז בשעת התלישה הפדיון של מער שני על המטבע המיוחד לפדיון מעשר שני, שה' מוכן על זה מראש. והנני בזה חותם בברכה נאמנה מקודש הק' אברהם יצחק ה"ק.

כסברא זו שאפשר להפריש מראש הביא הרב פרנק גם בהר צבי (זרעים א, ס' עד, עה) אלא שהתקשה בנוסח ההפרשה לכשיתלוש, וכתב:

יש לדקדק בלשון ההפרשה דאם יאמר מה שהוא יותר מאחד ממאה יהא תרומה גדולה, יש להסתפק במשמעות הלשון טובא, דאם אומר מה שהוא יותר מאחד ממאה יהא תרומה גדולה לכשיתלוש, עדיין אין אנו יודעים מתי חל התרומה גדולה אם

ומשמע ממנו שחלות ההפרשה היא למפרע משעת האמירה, ועל פי זה אמר היריעות שלמה שאם תרומת המעשר נאכלה בין אמירה לתלישה ההפרשה חלה.
 3. התשובה היא מסוף טבת תרצ"ה, אחת התשובות האחרונות של הרב קוק זצ"ל.

הפירוש הוא לאחר שיתלש כל הערוגה הרי אוכל באיסור מתחילה, ואם אין כוונתו על גמר תלישת הערוגה הרי נעשה תרומה גדולה על התלוש הראשון ואחר כך מאין יהיה לו תרומה גדולה, וכן במעשר יש לדקדק הרבה, וצ"ע.

קושי זה הביא את הרב קוק זצ"ל לכתוב נוסח הפרשה מראש במשפט כהן וסי'

לו:

נוסח סדר הפרשת תרומות ומעשרות על להבא. תולש פרי אחד, או שנים או יותר, ואומר: הנני קובע פרי זה, - או פירות אלו, - שיהיה להפריש מזה תרומה גדולה ותרומת מעשר, על כל מה שאני, - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי, - עתיד לתלוש ולאכול מפירותי.

וחוזר ואומר: כשיעור גודל חטה אחת מצד התחתון של פרי זה הרי הוא תרומה גדולה על כל הפירות, שאני או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי - עתיד לתלוש ולאכול, בכל פעם, עד שיתמלא כל הפרי ויעשה כולו תרומה. ואחר כך נוטל פרי תלוש אחר ואומר: אחד ממאה ממה שיש כאן בצד התחתון של פרי זה נגד כל מה שאתלוש ואוכל, אני, - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי, - בכל פעם, יהי מעשר, ושאר חלקי מעשר יהיו בצד התחתון של כל הפירות, שאני, - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי, - עתיד לתלוש, לכשיתלשו מעכשיו, ואותו חלק המאה מעשר שבפרי התלוש הזה יהי תרומת מעשר על המעשר של הפירות המחוברים, לכשיתלשו. ואם ישאר מהפרי, שיחדתי לתרומה גדולה, או מהפרי שיחדתי לתרומת מעשר, אחר כל היום והלילה של אכילתנו מהפירות שנתלוש, יהי הנשאר ג"כ תרומה בכל מקום שהוא סמוך לתרומה ולתרומת מעשר שלמעלה. ומעשר שני יהי בצד העליון של כל הפירות, שאוכל אני, - או מי שהוא מבני ביתי, או כל מי שיאכל מפירותי, - לכשיתלשו, ויהיו מחוללין ופדויין (הן וחימשן) על פרוטה, או שוה פרוטה, שיחדתי לפדות בה מעשר שני.

ובשנת מעשר עני יאמר כן, שהוא מיחד את הצד העליון למעשר עני.

ובכל פעם שתולש לאכול יאמר: אני סומך על מה שפירשתי בשעה שקראתי את שם התרומ"ע על הפירות התלושין, שיחדתי אותם לתרומ"ע על הפירות הללו לכשיתלשו. (נעה"ק ירושלים ת"ו, שנת תר"ץ).

מדיוק לשונו של הרב קוק זצ"ל אנו לומדים שההפרשה היא על כל תלישה ותלישה, דהיינו לא תחילת ערוגה או סופה אלא כל מערכת של תלישה בפני עצמה, ולכן צריך פרי אחד מיוחד שהוא מתמלא מהר, שהרי יכולים להיות הרבה הפרשות (ותלישות), ובכך יושבה שאלת הרב פרנק על נוסח ההפרשה מראש.

ז. המערערים על הפרשה מראש

1. מהות חדשה שנוצרה

החזו"א (דמאי סי' יז) העיר על דברי הגמ' בקדושין שהיא דנה את הפירות שיהיו תרומה לאחר שיתלשו, ומעלה את השאלה שמא פעולה זו דווקא הותרה, אך בהפרשה במחובר יש עוד פעולה שהיא קביעת מעשר שני וחלולו, דהיינו קודם יצירת המעשר שני ולאחר מכן חלולו של המעשר שני. וכן לענין מעשר ראשון ולאחר מכן קביעת עשירית ממנו כתרומת מעשר. ושמא במקרה כזה אין זה מוגדר בידו שהרי אין כאן את הדבר הראשון כלל, אלא זו יצירה חדשה. ראיית החזו"א היא מדברי הגמרא (קידושין סב ע"ב):

אלא מעתה, (שכל דבר שבידו יכול לעשות כעת) הנותן פרוטה לשפחתו, ואמר הרי את מקודשת לי לאחר שאשתחרר, ה"נ דהו קידושין?! הכי השתא, התם מעיקרא בהמה, השתא דעת אחרת. מדברי הגמ' נראה שכל פעם שיש יצירה חדשה אין זה נחשב להיות כבידו, א"כ גם בתרומות ומעשרות שמא ההקדשה למעשר ראשון היא מהות חדשה ולכן אי אפשר לאחר מכן להפוך את המעשר ראשון לתרומת מעשר. החזו"א דוחה את שאלתו מסברא שיש לחלק בין שפחה שנשתררה שזו מהות חדשה, לעומת מעשר שאין כאן מהות חדשה ולכן אפשר להפריש מראש מעשר, ולאחר מכן גם תרומת מעשר.

לאחר דברים אלו החזו"א מביא נוסח של הפרשה מהתלוש על המחובר, אלא שלאחר מכן החזו"א מוסיף "ואין לעשות מעשה בכל זה". משמע שעדיין שאלה זו הייתה קשה לחזו"א אימתי אנו אומרים שיש כאן דבר חדש ומתי לא.

נראה שיש להסביר את הדברים באופן נוסף, שהרי הגמ' ממשיכה ואומרת:
ואלא הא דאמר ר' אושעיא: הנותן פרוטה לאשתו, ואמר לה הרי את
מקודשת לי לאחר שאגרשיך - אינה מקודשת, ה"נ לר' יוחנן דהוו
קידושין?! נהי דבידו לגרשה בידו לקדשה?

תרוצה של הגמרא "נהי דבידו לגרשה בידו לקדשה" הוא מסקנת הסוגיא, ובכך
גם מיושבת השאלה של השפחה המשתחררת שאיננה מקודשת מכיוון שאין בידו
לקדשה, ולכן לא נחשב בידו, ואין את התרוץ של מהות אחרת, ואמנם תוס' ר"י הזקן
אומר ששיטת הגמ' היא להביא תרוץ ביניים ולהמשיך להקשות והתרוץ האחרון הוא
כולל גם את התרוץ הראשון והוא הנכון, וא"כ למסקנת הגמרא אין דיון על מהות
חדשה ודעת חדשה שמשפיעות אלא השאלה היא תמיד האם הדבר בידו או לא.

2. תוספת גידול הפרי

החזו"א (ערלה סי' יד ס"ק ה, סי' יז ס"ק יח, דמאי סי' יז) סייג את דבריו בעניין
הפרשה מהמחובר על התלוש, וכתב שההפרשה שהגמרא דנה עליה היא כשהפירות
כבר גדלו כל צרכם אבל לא מועיל על מה שגדל לאחר אמירתו.

הוכחת החזו"א היא מכך שהגדול המינימלי על מנת להפריש מהמחובר הוא
שליש, ועל כך הקשה שגודל זה הוא לאחר שחנט והצורך בו כדי שיבשיל, א"כ
הגדרת השליש היא הבשלת הפרי, ומכאן שאין להפריש אלא כשהפרי מוכן אבל
לא על העתיד לגדול, שהרי אם רק כדי לדחות את בעיית דבר שלא בא לעולם
א"כ אין צורך בשליש אלא בחנטה.

לפי הסברו של החזו"א הגמרא (קידושין סב ע"א) מדברת בלקיטה מיידית לאחר
הבאת השליש, אולם כפי שהבאנו לעיל (אות ד) הרשב"א והמאירי כותבים מפורש
שאין השליש גודל סופי אלא עתיד לגדול. ולשיטתם הצורך בשליש הוא כפי
שהגמרא אמרה שבידו להפריש, וחלות הפרשה היא משליש שהרי קודם אין חובת
הפרשה, אמנם לעניין דיני מקח וממכר יש דין של חנט, אבל לעניין מעשרות
צריך שליש, וכפי שהרמב"ם כתב (הל' מעשר פ"ב ה"ה) "וזהו שליש שלהן" דהיינו
השליש הוא עונת המעשרות.

לפי הגמ' (קידושין סב ע"א) אנו צריכים שיהיה בידו להפריש פעם אחת ואין
אפשרות להפריש קודם שהגיעו הפרות לשליש, ורק מכיוון שיש בידו להפריש הרי זה
דבר שלא בא לעולם לגבי ההפרשה, וכתב המאירי:

וכל שבידו להביא שעת חיובו... ומכל מקום כל שלא הביאו שליש
בשעת אמירתו אינו כלום אפילו בשחת שהוא ראוי מיהא ליקצר

למאכל בהמה ואין צריך לומר באגם, ר"ל שאינו ראוי למאכל אף לבהמה אע"פ שגדל עד כדי שיש בו כדי לכופ ראשו אלא אף בשחת כן בין של שדה בין הבעל בין של שדה בית השלחים שכל אלו אע"פ שלענין מכירה בא לעולם הוא אחר שיצאו ולבלבו לענין תרומה דבר שלא בא לעולם הן הואיל ולא בא חיוב תרומה שלהם.

למדנו שבידו איננו הצד הקנייני אלא הצד של הפרשת תרו"מ, ואולם מכיוון שבידו לחייב תרו"מ אפילו אם הקנה לעוד שעות שאינם בעולם הרי זה נחשב להיות מופרש לכשילקט. למדנו מכאן שההבנה איננה משום מוכנות הפירות אלא חיוב ההפרשה, אבל משעה שיש חיוב הפרשה התוספת ג"כ נפטרה מכיוון שהחלות היא בשעת הלקיטה (לעיל אות ה).

החזו"א הביא ראיה לשיטתו שעל מה שגדל אין הפרשה חלה מדברי התוספות וב"ק סט ע"א ד"ה כל שרק הפירות שהיו בשעת האמירה חלה בהן הפרשה אבל הגדלים לאחר מכן אין מועילה ההפרשה. לצורך דיון בשאלה זו יש להביא את סוגיית הצנועים ושיטתם.

ח. מעשה הצנועים

המשנה (מעשר שני פ"ה מ"א) אומרת לגבי חילול נטע רבעי:

כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בשביעית, והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו.

הצנועים היו עושים פעולות לטובת מי שלוקח פירות נטע רבעי ללא רשות⁴ הבעלים, ולכן חללו את הפירות מראש. הגמרא (ב"ק סט ע"א) הביאה מחלוקת האם הם אמרו "כל הנלקט" שמשמעותו לאחר לקיטת הפירות ואפילו שבשלב זה הפירות הם של הלוקטים בכל אופן החילול של הבעלים מועיל, או שמא הנוסח הוא "כל המתלקט" שמשמעותו לפני תלישת הפירות ולכן הפירות עדיין ברשות הבעלים והם

4. נחלקו הראשונים האם הדין דווקא בשביעית שו' גו' בכל השנים.

יכולים לחלל, אבל לאחר לקיטה הפירות כבר בידי הלוקטים ואין הבעלים יכולים לחלל.

התוספות (ד"ה כל הנלקט) הקשה:

וא"ת וכיון שיש חילול במחובר לקרקע כדמשמע בסמוך, למה היו הצנועים דוחקים למה לא היו מחללים כל הכרם בבת אחת? וי"ל דשמה היו רוצים להוליך שאר הפירות לירושלים לפיכך לא היו רוצים לחלל הכל בבת אחת, אי נמי לפי שלא היה מועיל חילול למה שיגדל אחרי כן.

לפי הגירסא שהבעלים היו אומרים "כל המתלקט" מוכח שאפשר להפריש במחובר, ועל כך שואל התוספות אם יש חילול במחובר מדוע שהבעלים לא יחללו את הכרם בפעם אחת בהיותו מחובר, ומדוע יאמר כל פעם "כל המתלקט". התוספות הסביר שלא רצו לחלל את כל הכרם כיוון שרצו לעלות את הפירות לירושלים, תרוץ נוסף הרי אם חולל בפעם אחת כל הכרם לפני הלקיטה א"כ הגדל לאחר מכן לא נפדה.

הרשב"א (ד"ה לא תימא) הביא רק את תרוצו הראשון של התוספות שהיו רוצים לעלות את הפירות לירושלים ולכן לא חיללו מראש, ואת התרוץ השני של התוספות שלא היה מועיל חילול למה שיגדל לאחר מכן הרשב"א השמיט. ונשאלת השאלה מדוע?

התוספות המשיך והקשה:

וא"ת כי קאמר כל המתלקט הא לא היה מועיל למה שגדל אחר כך? וי"ל דמכל מקום מה שהיו יכולין לתקן היו מתקנים ועוד דשמה היה בטל ברוב, ואף על גב דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל מכל מקום מדאורייתא בטיל.

הרשב"א לא הביא גם שאלה זו ואת התרוצים, ונשאלת השאלה מדוע? נראה שנחלקו הראשונים הללו במהות ההסבר של ההפרשה "כל המתלקט" כאשר לשיטת התוספות ההפרשה חלה בשעת האמירה של המילים הללו והלקיטה היא רק ציון לאלו פירות התכוון להפריש. אולם דעת הרשב"א היא שההפרשה חלה בשעת הלקיטה, וההפרשה היא גם על מה שיגדל לאחר אמירת המילים "כל המתלקט". ועל כן השאלות לרשב"א אינן קשות כלל ולא הוזכרו בדבריו, שהרי אם חלות ההפרשה היא בשעת הלקיטה ברור שההפרשה כללה גם את מה שגדל משלב האמירה עד לקיטת הפרי והכל מתוקן.

נראה להסביר שהרשב"א לא קיבל את דברי התוספות שחלות ההפרשה היא בשעת האמירה ואילו הלקיטה היא רק ציון מקום, מכיוון שהסבר זה קשה גם למ"ד "כל הנלקט" וכפי שהקשה רע"א:

תד"ה כל הנלקט וכו' וא"ת כי קאמר כל המתלקט הא לא היה מועיל למה שגדל אח"כ. קשה לי הא אף לכל הנלקט יקשה כן דאף דהחילול לא חל עד אחר שלקטו מ"מ לאותו שיגדל בין אמירתו ללקיטתו לכאורה לא מהני החילול כיון דבשעת אמירה עדיין לא בא לעולם ואינו מועיל החילול לכשיבא לעולם כמו דאינו יכול להקנות כה"ג, וצ"ע"ג.

רע"א נשאר בצריך עיון גדול על תוספות הרי גם למ"ד "כל הנלקט" אין הפרשה חלה על מה שגדל לאחר ההפרשה ואמירתו לא תועיל מכיוון שזה דבר שלא בא לעולם, ומה הועיל בכך שאמר "כל הנלקט".

החזו"א (דמאי סי' טז ס"ק יז ד"ה סט ע"א) כתב ששאלת תוספות היא בין למ"ד "כל המלקט" ובין למ"ד "כל הנלקט" לפי הסברו של ר"י שהאמירה היא מראש, ועל זה קשה מכיוון שבשעת אמירה התוספת שתגדל לאחר מכן היא דבר שלא בא לעולם ואינו יכול לפדותו.

אולם לפי שיטת הרשב"א אין קושי כלל, שהרי לשיטת הרשב"א חלות ההפרשה היא בשעת הלקיטה, וההפרשה חלה גם על מה שגדל לאחר האמירה עד הלקיטה שהיא בתלוש.

על סברת החזו"א שההפרשה היא על דבר שלא בא לעולם כתב בהר צבי (זרעים ח"א סי' עה אות ב):

ולדעתי אין חשש בזה דהרי מבואר בחו"מ (סי' רט סעי' ד) ברמ"א דגבי אילן אם חנטו הפירות מקרי בא לעולם, וכתב הסמ"ע (ס"ק ט) הטעם, דפירות החנוטים הם בעין וממילא כבר מחשבי כדבר שבא לעולם, יעו"ש, וא"כ פשוט דיכול להפריש על מה שעתיד להתוסף ויתגדל עד התלישה, ויעויין בנתיבות המשפט שם ס"ק ב עיי"ש. ועוד זאת שהרי חלות ההפרשה הוא אחרי שיתלשו ואז כבר גדלו, ויש להאריך.

הסברו השני של הר צבי הם דברי הרשב"א שאמרנו שחלות ההפרשה היא משילקטו ואז כבר גדלו ואין חשש על מה שגדלו.

ט. הוכחה מהירושלמי לדעת הרשב"א

הירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"א) כותב (על פי ג' הגר"א):

אתיא כמאן דאמר לעתותי ערב, ברם כמאן דאמר בשחרית לא
אתיא ויש פדיון במחובר לקרקע?! אמר רבי ירמיה אפילו למ"ד
בשחרית אתיא ורשב"ג סבר משיכתו של מעשר שני היא פדיונו.
ביאר הגר"א את הירושלמי שהמשנה (מעשר שני פ"ה מ"א) שהביאה בדין הצנועין
"כל הנלקט" משמע לאחר הלקיטה, וכמאן דאמר לעניין הפקר בפאה שהיו מפקירים
בערב לאחר הלקיטה. ומוסיפה הגמרא שאפילו מי שסובר שבהפקר לעניים אומר
זאת בבוקר לעניין חלול חייב להסביר שמחלל בלילה משום שאין לחלל פירות
במחובר לקרקע (משמע שאיסור חלול במחובר נלמד בהקש ממעשר שני, והוא מדין תורה)? על
כך אמר רבי ירמיה שיכולים לחלל בבוקר מכיוון שהתנא של המשנה הוא רשב"ג
הסובר שמשיכת המעשר היא פדיונו. וכפי שכתב הגר"א:

פירוש שאם נתן האחד מעות ואחר כך משך אזלינן לענין פדיון
מעשר שני בתר שעת משיכה דעיקר פדיון הוא בשעת משיכה...
והכא בשעה שמושך הוי תלוש, ולכך אתיא אפילו כמאן דאמר
בשחרית.

לפי הסבר זה הירושלמי הגיע למסקנה שכיוון שהפעולה מסתיימת בשעת המשיכה
(התלישה) על כן אין זה מחובר כלל, ויכול לחלל בשחרית ואין זה כמחלל במחובר.
למדנו מדברי הגר"א הללו שהיסוד הוא שפעולת החילול חלה בשעת המשיכה,
אמנם האמירה מתחילה את החילול, אבל עיקר שעת חילול הפירות הוא בשעת
המשיכה הקטף, ואז הפירות תלושים. דברי הירושלמי הללו הם סיוע לשיטת
הרשב"א שהגדל לאחר האמירה מתחלל באמירה זו שנאמרת עוד קודם להפרשה
אבל היא כוללת גם את מה שעתיד לגדול.

התוספות (ב"ק ס"ט ע"א ד"ה אימא כל המתלקט) הקשה את שאלת הירושלמי כיצד
מפריש במחובר, ואמר:

ויש לומר דהתם לא הוי טעמא אלא משום דמחובר אין דמיו ידועין
ולכך אן פודין אפילו על פי שלשה והיינו טעמא דבית שמאי.

דברי התוספות הם שאין חיסרון במחובר מעיקר הדין אלא מדרבנן, חוסר ידיעת
השומא, ועל כן הצנועין שעושים להצלת הגזלנים הם עומדים על דין תורה ומפרישים
מהמחובר, למרות שמדרבנן ההפרשה אסורה במחובר.

הגר"א בשנות אליהו (מעשר שני פ"ה ה"א) הקשה על דברי התוספות מדברי הירושלמי שבו נאמר שאין פודים במחובר מעיקר הדין. ועיין רמב"ם (הל' מעשר שני פ"ט ה"ז) שכתב שמעיקר הדין אין לפדות במחובר, ועיין בדעת הרשב"א שחולק על הרמב"ם, ובסיכום השיטות במאירי (ב"ק סט ע"א).

י. סיכום

נראה שבפנינו מחלוקת ראשונים בין הרשב"א שסובר שההפרשה חלוקה היא בשעת הלקיטה, על כן אין שאלה על הפרשת התוספת, ואילו לשיטת התוספות ההפרשה חלה כעת והלקיטה היא ציון מקום בלבד ועל כן לשיטה שאומר "כל המתלקט" לא מתוקן כל מה שגדל לאחר אמירתו. אבל נראה שלשיטת התוספות אם אומר "כל הנלקט" שהכוונה לאחר לקיטה אין כל ספק וההפרשה חלה גם על התוספת.

לפי הסבר זה רק תרוץ אחד בתוספות אמר שאין חלות על התוספת וזה ג"כ למי שמפריש לפני לקיטה, אבל לירושלמי (גר"א) גם זו איננו שאלה, וכן הרשב"א לא הביא שיטה זו כלל, וכנראה לא ס"ל כן, אלא שעת חלות ההפרשה היא בלקיטה.

יא. הפרשה שכולם מודים בה

אולם נראה שאם נפריש תרו"מ מראש כדעת הרב קוק זצ"ל יצאנו ידי כל השיטות שהרי הרב קוק זצ"ל הוסיף בנוסח ההפרשה שחיבר (משפט כהן סי' לו):
ובכל פעם שתולש לאכול יאמר: אני סומך על מה שפירשתי
בשעה שקראתי את שם התרומ"ע על הפירות התלושין, שיחדתי
אותם לתרומ"ע על הפירות הללו לכשיתלשו.

בעצם יוצא לפי הרב קוק זצ"ל שכיוון ואומר משפט זה בלקיטה הרי שהוא חוזר ומחיל כעת תרו"מ ולא גריעה ממחשבה וכדו' ובודאי יועיל לכו"ע. כמו כן לדעת החזו"א יכול להפריש כנוסח הכתוב בסידור, א"כ כל פעם שתולש פירות יכול לומר שההפרשה חלה כפי הכתוב בסידור, וא"כ עולה שצדק הרב קוק זצ"ל שעל הנוסח שלו אין מי שיחלוק שהוא מועיל.

יב. תרומות ומעשרות בתבלין

עד כאן הדיון היה כללי על הפרשה במחובר לכשיתלש, אולם בנידון הפרשת עתידית על עשבי תבלין, יש לעיין שהרי הפרשת תרו"מ בירק היא מדרבנן (רמב"ם

הל' תורמות פ"ב ה"ו. כלל נקוט בידינו שספק בדרבנן לקולא, ועל כן אנו צריכים להכריע שהפרשה לכשיתלש מועילה.

עוד יש להוסיף שבנידון דידן הדיון הוא על צמחי תבלין, וכידוע בצמחי תבלין יש מספר דרגות ושיטות לגבי חיוב תרו"מ מהם, ברור שתבלין הנאכל דינו כירק שמעשרותיו מדרבנן, אולם בתבלין שלא עומד לאכילה אלא לטעם לדעת התוס' (נדה נא ע"א) אין בו חיוב תרו"מ, אולם דעת הגר"מ אליהו שליט"א היא שחייב להפריש אם גידל במיוחד לטעם של התבלין, על כן במקרים אלו מצטרף נימוק נוסף לפטור תרו"מ.

על כן נראה שבנידון של הפרשה מראש בירק תבלין הדעות כך:

1. יש מתירים להפריש מראש מתלוש על המחובר כאשר הנוסח הוא לכשילקט.
2. יש מי שמסתפק בנוסח זה על מנת להתיר הפרשה מראש.
3. אם יאמר בשעת הלקיטה שהתרומות ומעשרות יחולו לפי מה שאמר בתחילה, בכך יגלה דעתו שהתכוון להפרשה כעת ג"כ, בכך לכו"ע ההפרשה חלה, אלא שלא צריך לפרוט את ההפרשה וכמויותיה. לדעת החזו"א יכול לומר שההפרשה היא כפי הנוסח שכתוב בסידור על הפירות שהנחתי בעבר.
3. בהפרשה מראש יש לדאוג שהתלוש יהיה בשעת ההפרשה במצב שאפשר להפריש ממנו, על כן מהראוי שלא יעשו את ההפרשה הרבה זמן מראש אלא תקופה קצרה שהירק לא יתקלקל עד שעת הלקיטה. (אפשר להמליץ על שבוע).

